

КОЗАКЕВИЧ ОЛЕСЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ДОСТУПНІСТЬ ПРАВОСУДДЯ ЯК СКЛАДОВА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Доступність правосуддя визначається як одна із фундаментальних основ концепції верховенства права. Ця позиція зумовлюється змістовною характеристикою категорії доступності правосуддя в площині верховенства права.

Принцип верховенства права являється одним із фундаментальних і непорушних основ сучасної демократії, якого повинні дотримуватися всі без винятку інститути громадянського суспільства. В юридичній літературі категорія верховенства права поряд з іншими правовими поняттями, такими як «демократія», «доступність правосуддя», «правова держава», «права і свободи людини» визначається як необхідний елемент їхнього функціонування, що в свою чергу характеризується багатовекторністю різноманітних теорій, концепцій та універсальних стандартів

О.В. Петришин, зазначає, що з часу свого виникнення ідея верховенства права розглядалася в контексті змістовних цінностей, характерних для демократичного суспільства [1, с. 25].

Історія розвитку сучасної концепції верховенства права показує, що її основи було закладено ще у XIX ст. британським юристом А. Дайсі в його праці «Вступ до вивчення англійської Конституції» (1885 р.). Його підхід полягає у тому, що концепт верховенства права базується на двох основних тезах: неспроможність сформулювати комплексне визначення категорії верховенства права, та можливість охарактеризувати суть верховенства права за допомогою складових елементів. В цьому аспекті А. Дайсі зазначав: «Верховенство права зародилось в залах суду і має такі риси: по-перше, ніхто не може бути покараний інакше, ніж за порушення закону, і при цьому сам закон повинен бути визначеним і орієнтованим на майбутнє, для того щоб направляти дії і угоди людей і не дозволяти карати їх шляхом застосування закону зі зворотною дією...» [2, с. 15].

Правове визначення верховенства права, яке надав Томас Бінгем, є таким, що найкраще охоплює головні елементи поняття верховенства права: «Всі особи та владні інститути в рамках держави – публічні чи приватні – повинні підкорятись публічно створеним законам, які набувають чинності та на основі яких публічно здійснюється правосуддя, вони також повинні мати змогу користуватися благами цих законів». Спираючись саме на таке розуміння він визначає наступні обов'язкові елементи поняття «верховенство права»: доступність до правосуддя; захищеність прав людини; справедливність судочинства [3, с. 10].

На думку Т. Бінгема доступ до правосуддя необхідно розглядати у двох значеннях: по-перше, це доступність суду, щоб була можливість заявити

вимоги стосовно благ, передбачених законом; і, по-друге, як про те, що процедури в судах мають бути справедливими, а рішення в них мають ухвалюватися на засадах незалежності та неупередженості [3, с. 11].

Зазначений підхід, знайшов своє відображення у Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» «Про верховенство права» (25–26 березня 2011 р.). В даному документі визначено, що одним із елементів верховенства права є доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами. Це означає правомочність кожного оскаржувати дії та рішення влади, якщо вони не відповідають правам чи інтересам особи. Заборона такого оскарження є порушенням верховенства права. Зазвичай з таким оскарженням звертаються до суду, але у деяких країнах дозволено альтернативне оскарження до менш формальних інстанцій по вирішенню спорів.

У правовій державі, заснованій на верховенстві права, важливе значення має роль судової системи. Саме вона є гарантом справедливості основоположної цінності в правовій державі.

Правосуддя повинно бути незалежним та неупередженим. Незалежність означає, що судова влада є вільною від зовнішнього тиску і не контролюється іншими гілками влади, особливо виконавчою. Ця вимога є невід'ємною частиною основоположного демократичного принципу поділу влади. Судді не повинні зазнавати політичного впливу чи маніпуляції. Неупередженість означає, що правосуддя – навіть за зовнішніми ознаками – не видається упередженим щодо результату справи. Необхідно, щоб слухання було справедливим і відкритим та щоб таке слухання і прийняття рішення у справі здійснювались упродовж розумного строку [3, с. 14].

З огляду сучасних досліджень, є думка П.М. Рабіновича про те, що найдетальніше характеристика сутності верховенства права міститься в рішеннях Європейського суду з прав людини. Серед властивостей, характеристик верховенства права, які визначає П.М. Рабінович, в аспекті доступності правосуддя, слід виділити: наявність громадської довіри до судів як до гарантів справедливості; майже безперешкодна можливість доступу до Суду; наявність судового контролю за втручанням виконавчих органів у права людини; підпорядкованість судовому рішенням всіх органів держави і обов'язкове виконання його будь-якими органами і посадовцями; можливість скасування вищим судом рішення нижчого суду, яке не набрало чинності; незмінність, неоспорюваність остаточного судового рішення, яке набрало чинності; невтручання законодавчої влади у відправлення правосуддя [4, с. 40-41].

В даному аспекті, з точки зору К.В. Горобця, Європейський суд з прав людини неодноразово звертав увагу на ситуативність змістовної інтерпретації верховенства права, свідчить не на користь його розгляду як принципу позитивного права, що потребує свого формально-нормативного закріплення та визначення, на чому в юридичній літературі іноді робиться наголос, але вимагає розширення контексту інтерпретації змісту та функціонального призначення верховенства права [5, с. 208].

У справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (1975) Європейський суд з прав людини (Суд) встановив, що «навіть чи можна уявити собі верховенство права при відсутності можливості доступу до судів» [6]. З позиції Європейського суду з прав людини, верховенство права – це певна концепція, яка закладена в кожній статті Конвенції, при цьому Суд використовує не тільки терміни «верховенство права», а й правова держава. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини, застосовує поняття «верховенство права» до ряду питань, виходячи з досить формального підходу. Це простежується як при розгляді принципу законності у вузькому сенсі цього слова, так і в інших аспектах (в тому числі процесуальних): належного судового розгляду, доступу до суду.

Отже, можна зробити висновок, що верховенство права є певним стандартом демократії та невід'ємною частиною існування правової держави. Опираючись на загальнотеоретичні дослідження і прецедентну практику Європейського суду з прав людини, можна підсумувати, що одним із важливих проявів верховенства права є безперешкодна можливість доступу до правосуддя в незалежних і неупереджених судах. Все це зумовлює доступність правосуддя як одну із важливих елементів верховенства права.

Список використаної літератури:

1. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин / О. Петришин // Право України. – 2010. – № 3. – С. 24–35.
2. Dicey A.V. Introduction to the study of the law of the Constitution. Third edition London: Macmillan & Co, 1889 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://constitution.org/cmt/avd/law_con.htm
3. European commission for democracy through law (Venice commission). Report on the rule of law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e)
4. Рабінович П. Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України / П. Рабінович // Вісн. Конституц. Суду України. – 2006. – № 1. – С. 37–46.
5. Горобець К. В. Верховенство права як ціннісно-нормативний феномен / К. В. Горобець. // Філософія права та загальна теорія права. – 2013. – № 2. – С. 207–214.
6. Рішення Європейського суду з прав людини «Golder v.the United Kingdom», 21.02.1975 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57496&filename=001-57496.pdf.o>

Ключові слова: верховенство права, доступність правосуддя, суд, демократія, права людини.

Ключевые слова: верховенство права, доступность правосудия, суд, демократия, права человека.

Key words: rule of law, access to justice, court, democracy, human rights.